

УДК 005:339.727.22:339.9(045)

ПРОХОРОВА М.Е.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

БОГДАНЕНКО О.О.,

магістрант спеціальності «Міжнародні економічні відносини»,
Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОДІЛ СВІТУ МІЖ НАЙБІЛЬШИМИ ТНК

Анотація. У статті розглянуті особливості сучасного етапу транс націоналізації, проаналізовано індекс транснаціоналізації найбільших ТНК світу, виявлені найбільші ТНК світу та розкрито економічний поділ світу між ними.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, транснаціоналізація, індекс транснаціоналізації, філія.

Прохорова М.Э., кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Института международных отношений Национального авиационного университета; **Богданенко О.О.**, магистрант специальности «Международные экономические отношения», Институт международных отношений Национального авиационного университета

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ЭТАПА ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИИ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗДЕЛЕНИЕ МИРА МЕЖДУ КРУПНЕЙШИМИ ТНК

Аннотация. В статье рассмотрены особенности современного этапа транснационализации, проанализирован индекс транснационализации, выделены самые большие ТНК в мире и раскрыто экономическое разделение мира между ними.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, транснационализация, индекс транснационализации, филия.

Prohorova M.E., Ph.D. in Economics, Associate Professor, Institute of International Relations, National Aviation University; **Bohdanenko O.O.**, MA student of Institute of International Relations, National Aviation University

PECULIARITIES OF THE CURRENT STAGE OF THE TRANSNATIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY AND THE ECONOMIC DIVISION OF THE WORLD AMONG THE LARGEST TNCs

Abstract. In the article you could find peculiarities of the current stage of the transnationalization, analysis of Transnationality Index, list of the biggest TNC's and the economic division of the world among them.

Keywords: transnational corporation, transnationalization, Transnationality Index (TNI), affiliated branch.

Постановка проблеми. За останні 50–60 років транснаціональні корпорації (ТНК) зайняли домінуючі позиції у світовій економіці. Вони різко посилили взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, інтенсифікували поглиблення міжнародної спеціалізації та кооперації. Кількість таких компаній стрімко зростає, підвищується їхня питома вага у світовій торгівлі. ТНК стали головним суб'єктом руху міжнародних інвестицій, технологій та функціонування міжнародного виробництва, що призвело до нового поділу світу між ТНК.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Дослідженню діяльності ТНК присвячено достатню кількість робіт як у закордонній, так і у вітчизняній літературі. Серед зарубіжних авторів слід виділити Дж. Бейлі, Дж. Даннінга[1], Г. Кейвс[2], Г. Коуза, С. Майерса, С. Хаймера[3]. У вітчизняній літературі ця проблематика представлена працями А. Архипової, А. Астаповича[4], Г. Давтяна, А. Ковальової, Д. Лук'яненко, Ю. Макогона[5], А. Наговіцина, А. Рогача[6], В. Рокоча[7].

Незважаючи на таке глибоке дослідження та значний інтерес до феномену транснаціональних корпорацій, залишається невирішеним ряд проблем, серед яких особливе значення має особливості сучасного етапу розвитку ТНК. Транснаціональні корпорації з величезною швидкістю трансформуються, але в той же час динамічно змінюється й зовнішнє середовище їх функціонування. У сучасній економічній науці детально не з'ясовані взаємозв'язок і взаємний вплив ТНК та глобалізації. ТНК формуються в тісному зв'язку з глобалізацією світової економіки і по суті є одним з продуктів глобалізації. У той же час транснаціональні корпорації виступають як головний каталізатор процесів глобалізації та трансформації світової і національних економік.

Метою статті є аналіз сучасного етапу транснаціоналізації світової економіки, знаходження індексу транснаціоналізації найбільших ТНК світу та виявлення найбільших ТНК, які панують на світовій арені на сьогоднішній день.

Виклад основного матеріалу. Транснаціоналізація веде до надзвичайно високого рівня взаємозалежності країн. Виступаючи центрами координації та двигунами світового виробництва й обміну, ТНК формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі національних держав. За мобільністю, здатністю до трансформації зв'язків і організаційних структур, швидкістю реакції на НТР ТНК перевершують національні та регіональні форми господарських утворень. ТНК не прив'язані до певної території, а отже, здатні з'єднати фактори виробництва різної державної належності й брати участь у освоєнні ринків у будь-якій частині світу.

На сьогоднішній день ми можемо побачити такі показники:

- всього у світі приблизно 82 000 материнських компаній та 810 000 їх філіалів;
- зі 100 найкрупніших економік світу 52 – ТНК, які розглядаються в цій статті.
- на ТНК припадає 50% світової торгівлі та більш ніж 67% зовнішньої торгівлі;
- ТНК належать 80% патентів та ліцензій [8]
- стрімке зростання масштабів операцій ТНК;
- розширення географічної діяльності ТНК;
- підвищення ступені міжнародності діяльності ТНК;
- збільшення трансграничного злиття та поглинання;
- розширення транснаціоналізації середніх та малих фірм.

Характерною рисою сучасного етапу транснаціоналізації є величезний масштаб операцій ТНК. Передусім це виявляється у значному зростанні кількості материнських компаній ТНК та їхніх зарубіжних філій. Якщо на початку 1980-х років у світі налічувалося близько 11 тисяч ТНК і 104 тисячі зарубіжних філій, то на початку XXI ст. — близько 70 тис. і 690 тис. відповідно. Відкриття нових ринків викликало новий сплеск зростання міжнародного виробництва та потоків міжнародних інвестицій. Воно також супроводжувалося новими можливостями використання різноманітних форм операцій [9].

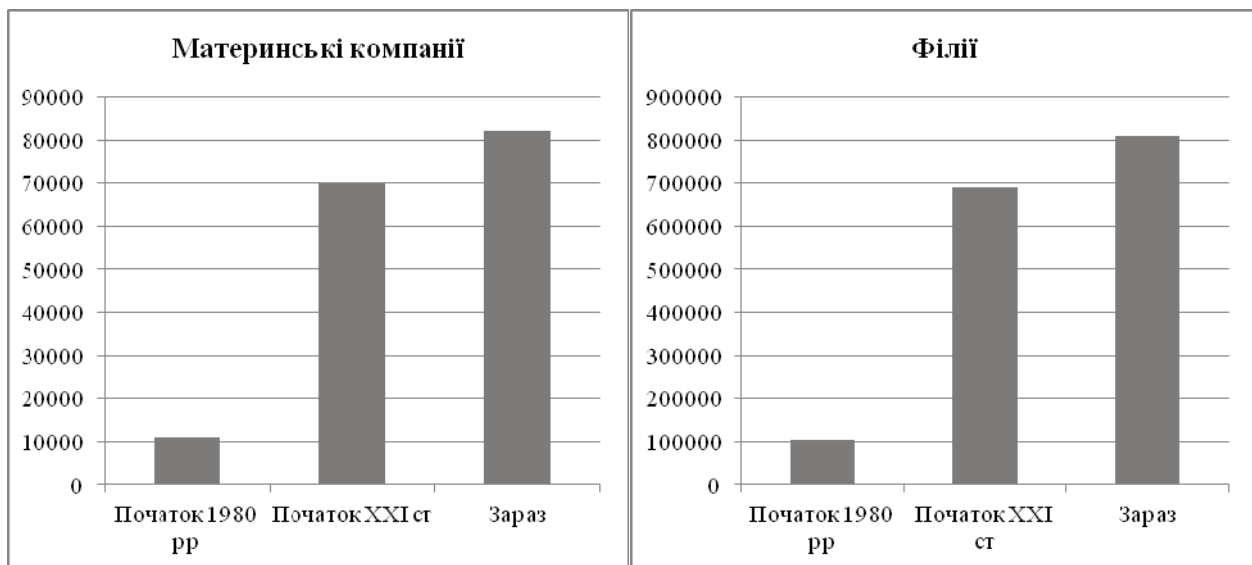

Рис. 1. Зростання кількості ТНК

На транснаціональні компанії припадає як мінімум 70% світових корпораційних науково-дослідних робіт. Від 3/4 до 9/10 руху технологій між США, Німеччиною та Японією набуває форми внутрікорпоративних технологічних трансферів.

90% кількості транснаціональних фірм базується у розвинутій країнах з ринковою економікою. Однак за останні роки у процес транснаціоналізації чимдалі більше залучаються фірми країн, що розвиваються, а також країн Східної та Центральної Європи. За останні роки показники залучення та вивозу ПП у розвинених державах скоротилися з 820 млрд. дол. США до 561 млрд. дол. США та з 1183 млрд. дол. США до 909 млрд. дол. США відповідно. У зв'язку з цим ввіз ПП в країни ЦСЄ зменшився з 735 млрд. дол. США до 703 млрд. дол. США, а вивіз з цих країн збільшився з 422 до 426 млрд. дол. США. [10] П'ять держав — ФРН, Японія, США, Велика Британія та Франція — є районами базування половини материнських транснаціональних корпорацій промислово розвинутих країн. На ці країни припадає 2/3 сукупного вивезення прямих іноземних інвестицій. У промислово розвинутих країнах розміщено близько 40% усіх філій ТНК, тоді як у країнах, що розвиваються, — 48,5%.

За останнє десятиліття підвищився ступінь «міжнародності» операцій ТНК більшості країн. Наприклад, питома вага активів зарубіжних філій ТНК ФРН у загальному обсязі активів небанківських компаній країни зросла за останні роки майже вдвічі. У найбільших ТНК США, ФРН, Японії за кордоном було зосереджено 1/3–1/4 активів, що пояснюється економією та більш вигідним розміщенням свого виробництва.

Існує прямий зв'язок між ступенем «міжнародності» операцій та розмірами фірми. У найбільших в світі ТНК частка зарубіжних активів і продажів особливо висока. Середній індекс транснаціональності 100 найбільших ТНК перевищує 50%.

Індекс транснаціоналізації (Transnationality Index, TNI) відображає транснаціональність корпорації та розраховується як середнє з трьох показників: питома вага зарубіжних активів, питома вага продажів за кордоном та питома вага іноземного персоналу.

$$I_{\text{ТНФ}} = \frac{A_3/A_{\text{заг}} + P_3/P_{\text{заг}} + Ш_3/Ш_{\text{заг}}}{3} \times 100, \%$$

де, $I_{\text{ТНФ}}$ – Індекс транснаціоналізації;

A_3 – закордонні активи компанії;

$A_{\text{заг}}$ – загальні активи компанії;

P_3 – обсяг продажів товарів і послуг закордонними філіями;

$P_{\text{заг}}$ – загальний обсяг продажів товарів і послуг;

$Ш_3$ – закордонний штат компанії;

$Ш_{\text{заг}}$ – загальний штат компанії.

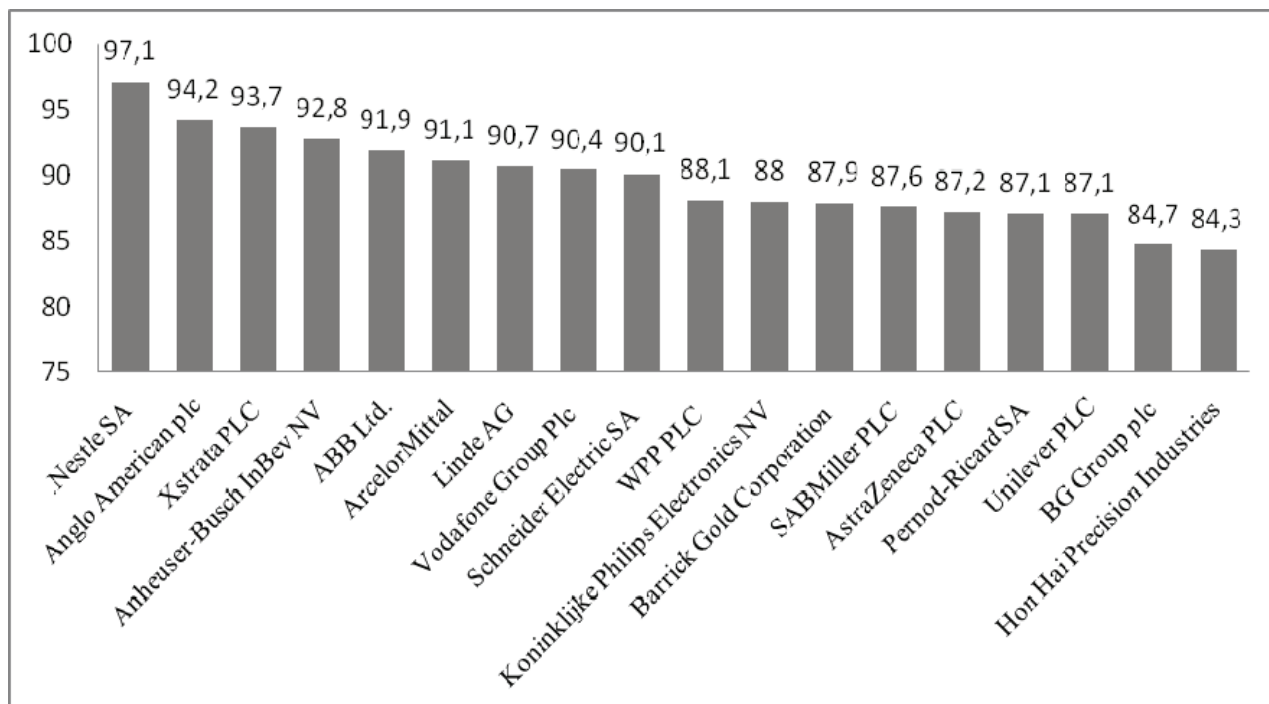

Рис. 2. Найбільші ТНК – лідери з транснаціоналізації, 2013 рік [10]

Таблиця 1

Рейтинг 25 найкрупніших світових нефінансових ТНК по обсягу зарубіжних активів, UNCTAD WIR 2013, млн. дол. [10]

Рейтинг по:		ТНК	Країна	Галузь	Активи		Продажі		Персонал		Індекс TNI, %
Активам	Індексу TNI				Закордон	Всього	Закордон	Всього	Закордон	Всього	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	79	General Electric Co	US	Електро обладнання	338157	685328	75640	144796	171000	305000	52,5
2	32	Royal Dutch Shell plc	GB	Нафтовидоб.	307938	360325	282930	467153	73000	87000	76,6
3	22	BP plc	GB	Нафтовидоб.	270247	300193	300216	375580	69853	85700	83,8
4	77	Toyota Motor Corporation	JP	Автомобільна	233193	376841	170486	265770	126536	333498	54,7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
5	28	Total SA	FR	Нафтовидоб.	214507	227107	180440	234287	62123	97126	78,5
6	45	Exxon Mobil Corporation	US	Нафтовидоб.	214349	333795	301840	420714	46361	76900	65,4
7	8	Vodafone Group Plc	GB	Телекомун.	199003	217031	62065	70224	78599	86373	90,4
8	62	GDF Suez	FR	Електро, газо, водо постач.	175057	271607	78555	124711	110308	219330	59,2
9	61	Chevron Corporation	US	Нафтовидоб.	158865	232982	132743	222580	31508	62000	59,5
10	64	Volkswagen Group	DE	Автомобільна	158046	409257	199129	247624	296000	533469	58,2
11	51	Eni SpA	IT	Нафтовидоб.	133445	185493	85867	163566	51034	77838	63,3
12	1	Nestlé SA	CH	Харчова	132686	138212	96849	98468	328816	339000	97,1
13	71	Enel SpA	IT	Електро, газо, водо постач	132231	226878	65966	109098	37588	73702	56,6
14	48	E.ON AG	DE	Електро, газо, водо постач	128310	185601	117973	169764	40535	72083	65,0
15	4	Anheuser-Busch InBev NV	BE	Харчова	115913	122621	36013	39758	109566	117632	92,8
16	6	ArcelorMittal	LU	Металопрод.	112239	114573	83996	84213	185319	244890	91,1
17	29	Siemens AG	DE	Електро обладнання	111570	139252	87236	101604	250000	369000	77,9
18	36	Honda Motor Co Ltd	JP	Автомобільна	110142	144811	95792	118983	118923	187094	73,4
19	92	Mitsubishi Corporation	JP	Оптова торг.	109657	153044	49052	243401	18915	63058	40,6
20	98	EDF SA	FR	Електро, газо, водо постач.	103015	330582	38840	93470	30412	154730	30,8
21	73	Daimler AG	DE	Автомобільна	99490	215408	121546	146892	108724	275087	56,2
22	67	Deutsche Telekom AG	DE	Телекомун.	95780	142667	42392	74758	113502	232342	57,6
23	66	Pfizer Inc	US	Фармац.	92494	185798	35900	58986	56841	91500	57,6
24	40	BMW AG	DE	Автомобільна	88677	174266	83102	98764	77396	105876	69,4
25	42	Telefonica SA	ES	Телекомун.	87203	171521	60300	80139	215917	272598	68,4

Причини посилення експансії ТНК:

- На початку 90-х рр. розпався СРСР, що призвело до відкриття нових ринків
- Розвиток інтеграційних процесів, що пов'язано з тісною взаємодією країн між собою
- Асиметричність між регіонами і країнами, яка обумовлена різною ступеню розвитку країн
- Підвищення взаємозалежності одних країн від інших за рахунок розвитку глобалізації
- Посилення глобальної конкуренції
- Прискорення глобалізації фінансового сектора, що обумовлено появою транснаціональних банків
- Поширення НДДКР через зовнішню торгівлю готовою продукцією, закупівлі патентів, ліцензій, рух прямих капіталовкладень (основний капітал), передачу невлених знань (ноу-хау)
- Процеси приватизації

Зазначені тенденції є лише одним із проявів зростання ступеня транснаціоналізації. Співвідношення обсягу вивезення капіталу і макроекономічних показників окремих країн теж переконливо свідчить про наростання цього процесу (див. рис. 3–10).

Рис. 3. Обсяг ввезених ПП, млрд. дол. США [10]

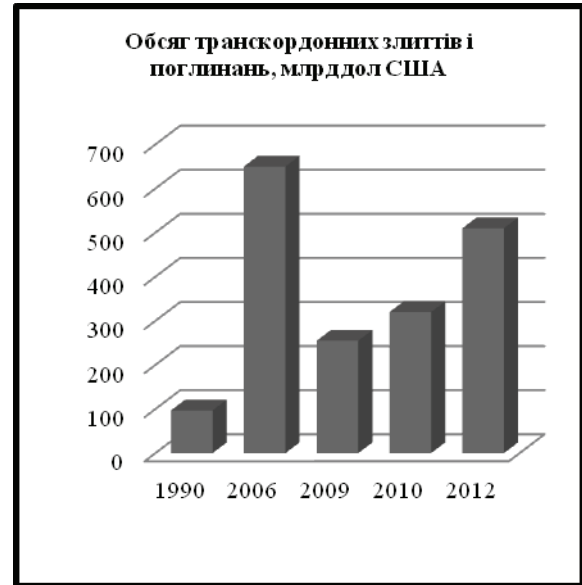

Рис. 5. Обсяг транскордонних злиттів і поглинань, млрд. дол. США [10]

Рис. 4. Обсяг вивезених ПП, млрд. дол. США [10]

Рис. 6. Обсяг продажів філій, млрд. дол. США [10]

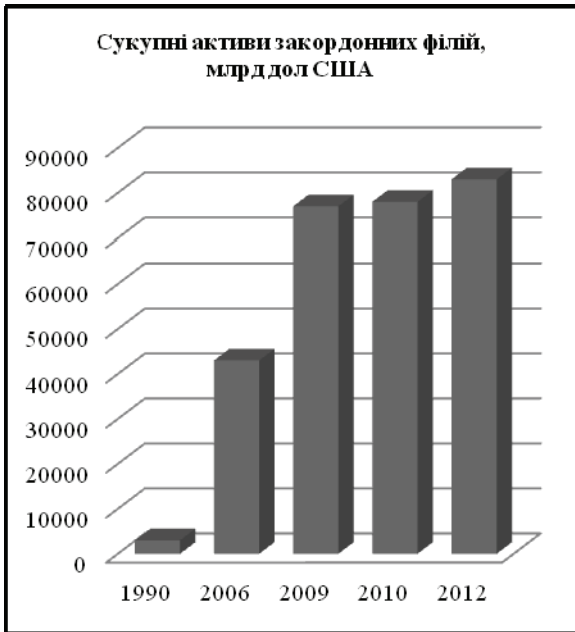

Рис. 7. Сукупні активи закордонних філій, млрд. дол. США [10]

Рис. 9. Країни-імпортери ПШ у світі, % [10]

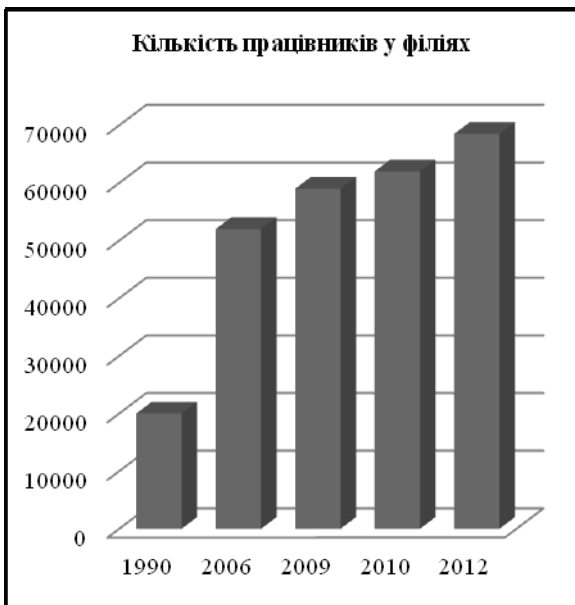

Рис. 8. Кількість працівників у філіях, чол. [10]

Рис. 10. Країни-експортери ПШ, % [10]

Отже, для того, щоб показати, що масштаби транснаціоналізації на сучасному етапі збільшилися пропонується розглянути цю тенденцію на наступних діаграмах.

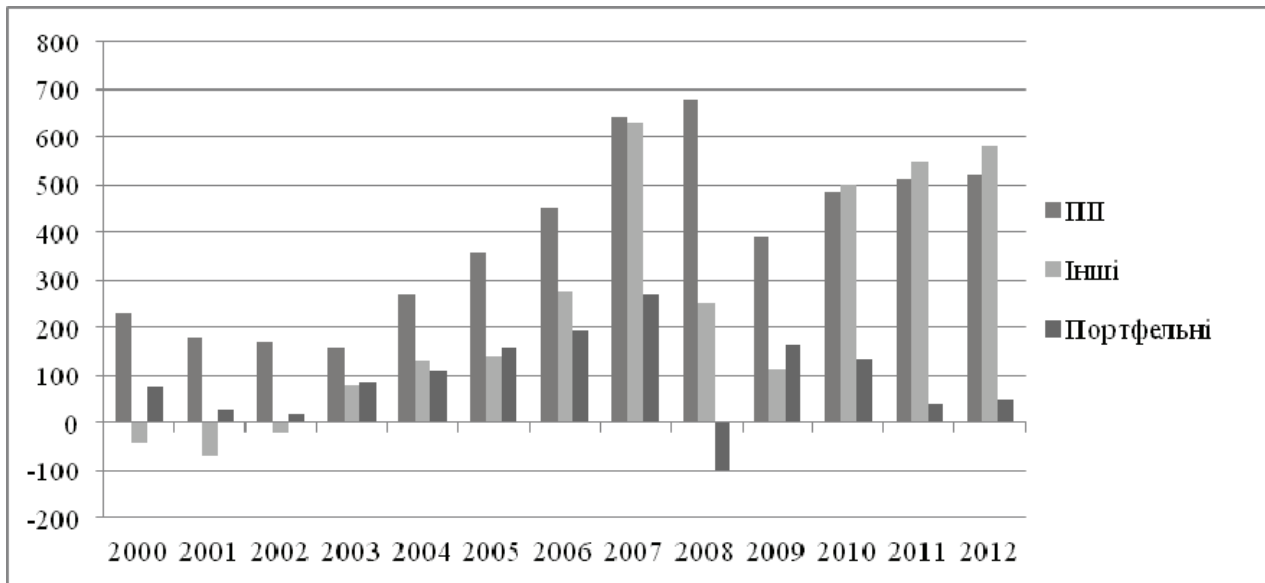

Рис. 10. Динаміка чистого імпорту іноземного капіталу країнами з ринками, що розвиваються, (млрд. дол. США) [11]

Прямі іноземні інвестиції домінують в потоках капіталу, але і обсяги портфельних інвестицій зростають в наш час. Інвестування через іноземні банки відновилося в 2002 році і до 2007 року його обсяги швидко зростали. І через це країни з ринками, що розвиваються стали важливими експортерами капіталу для інших країн світу.

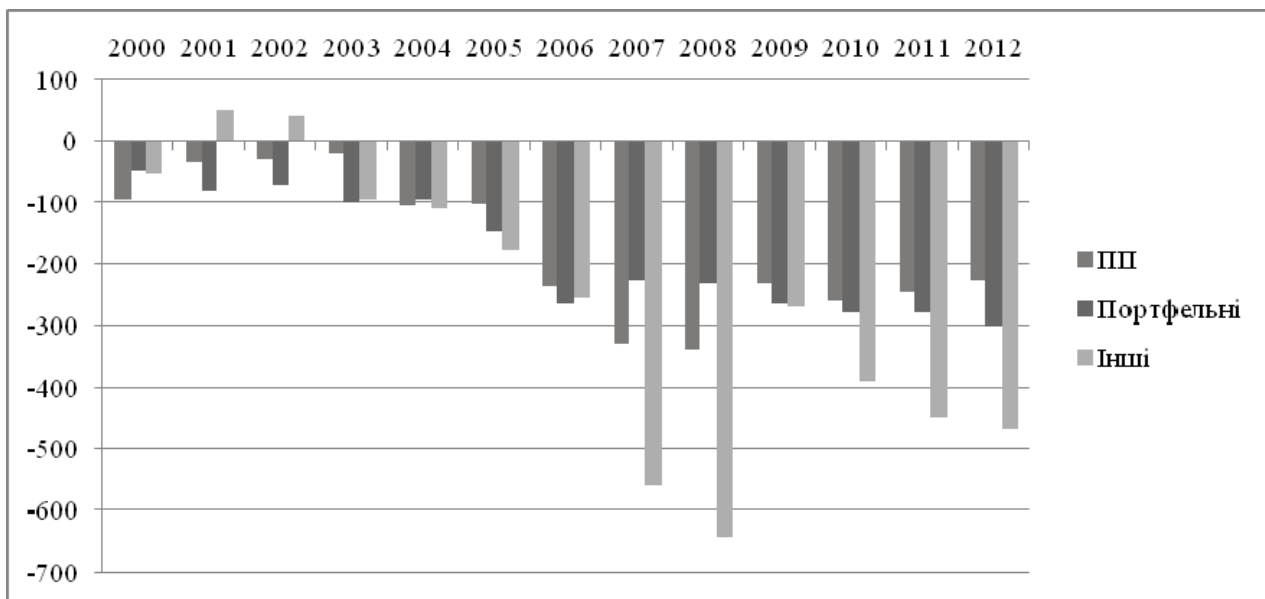

Рис. 11. Динаміка чистого експорту іноземного капіталу країнами з ринками, що розвиваються, млрд. дол. США [11]

За часів глобальної фінансової кризи скоротились обсяги як імпорту, так і експорту капіталу з цих країн.

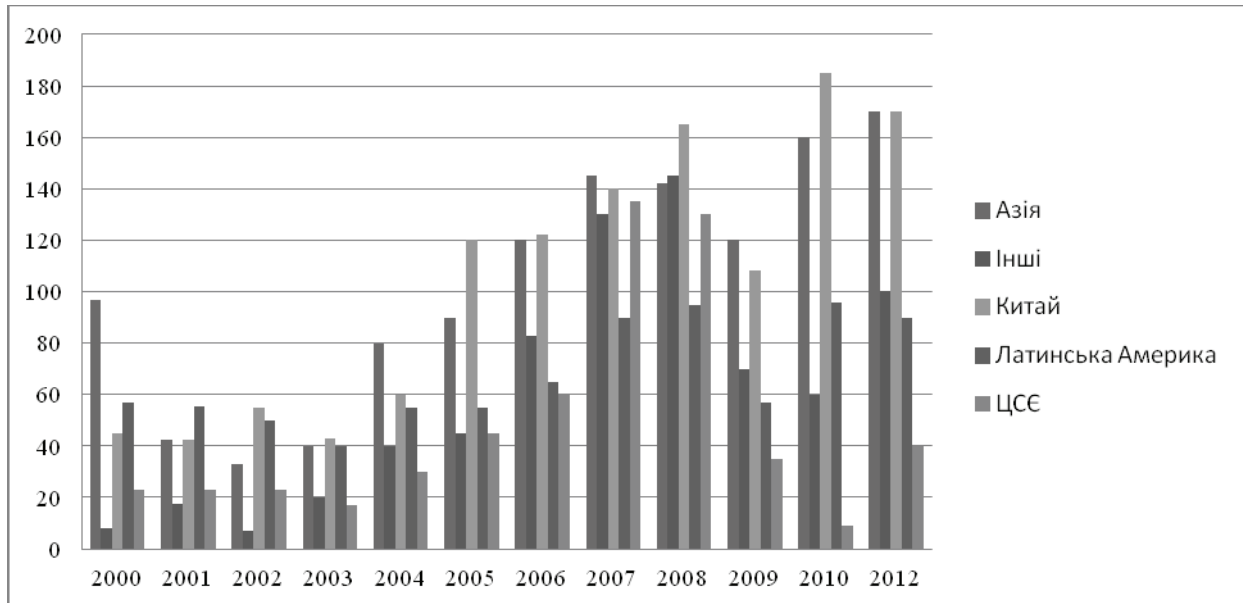

Рис. 12. Динаміка чистого імпорту ПІІ в країни з ринками, що розвиваються, млрд. дол. США [11]

З 1980-х років прямі іноземні інвестиції є основною формою інвестування в країни з ринками, що розвиваються. Через кризи кінця 1990-х років приток ПІІ в країни з ринками, що розвиваються, уповільнився, хоча їх обсяги зростали до глобальної кризи.

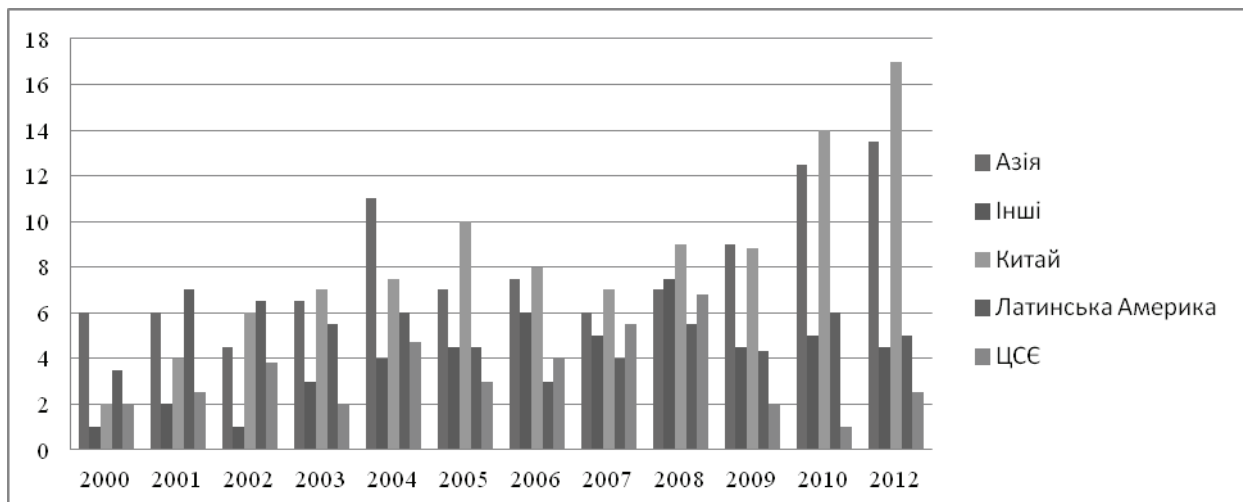

Рис. 13. Динаміка чистого імпорту ПІІ в країни з ринками, що розвиваються, у % від світового обсягу ПІІ [11]

Незважаючи на тимчасові негативні зміни, країни з ринками, що розвиваються залишаються одним з найважливіших об'єктів для інвестування. Після кризи на 32 країни припадало близько 35% всього світового обсягу ПІІ, а далі це значення ще зросло.

Основними чинниками для інвестування в країни з ринками, що розвиваються, були конкурентоспроможний рівень оплати праці та перспективи економічного зростання. В Китаї було підписано багато угод зі злиття та поглинання компаній і він, як і раніше, залишається найбільшим одержувачем ПІІ серед країн з ринками, що розвиваються. В інших країнах цієї групи саме приватизація відіграє суттєву роль у здійсненні прямого інвестування.

Перед кризою багато компаній з країн з ринками, що розвиваються, почали брати активну участь в угодах злиття і поглинання в інших країнах, що розвиваються, і розвинених країнах. Цей період навіть назвали ера транскордонних угод та горизонтальних мегаугод.

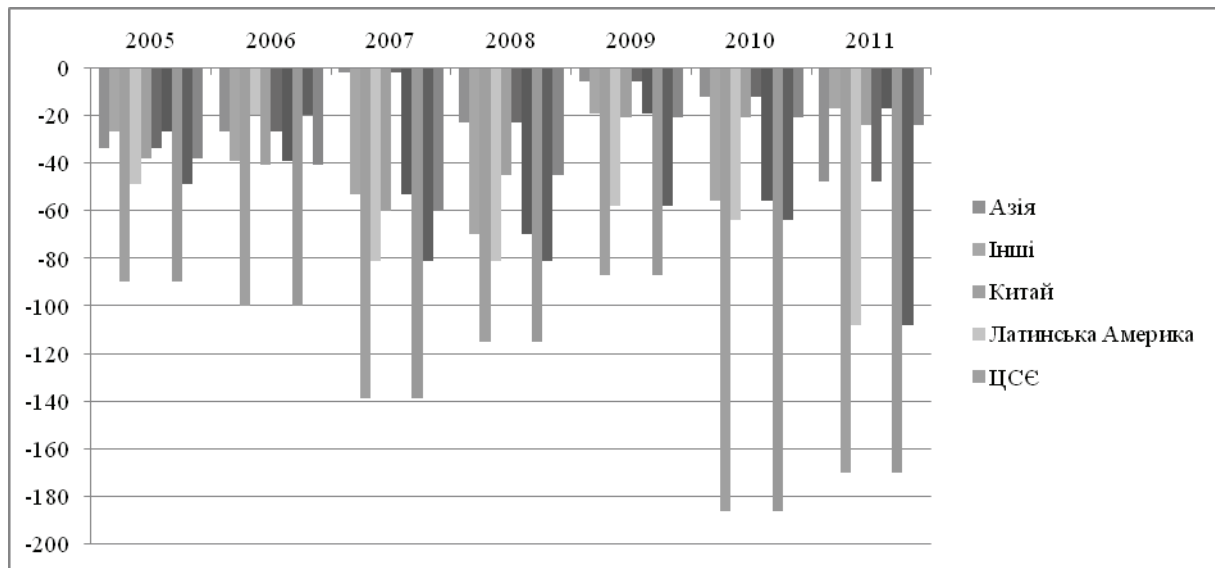

Рис. 14. Динаміка чистого експорту ПП країнами з ринками, що розвиваються, млрд. дол. США [11]

Експорт ПП має схожу регіональну структуру до структури імпорту ПП, з домінуванням країн Далекого Сходу. Криза також вплинула на ці країни стосовно експорту прямого іноземного інвестування. Його обсяги скоротилися в 2009 році в першу чергу через зниження інвестиційної активності країн з Центральної та Східної Європи, адже саме ці країни найбільше постраждали від впливу світової кризи.

Країни з ринками, що розвиваються, перейшли від чистих імпортерів іноземного капіталу до його експортерів. Зростання експорту ПП пояснюється збільшенням доходів населення, реформами в сфері регулювання зовнішньої торгівлі та інвестицій, регіональною інтеграцією, лібералізацією потоків капіталу, поступовою індустріалізацією країн з ринками, що розвиваються, а також накопичення компаніями специфічних конкурентних переваг.

Основна частина найбільших у світі ТНК належала принаймні до однієї із чотирьох галузей: електроніка та електротехнічне обладнання, автомобілебудування; видобуток та дистрибуція нафти, виробництво харчових продуктів та напоїв.

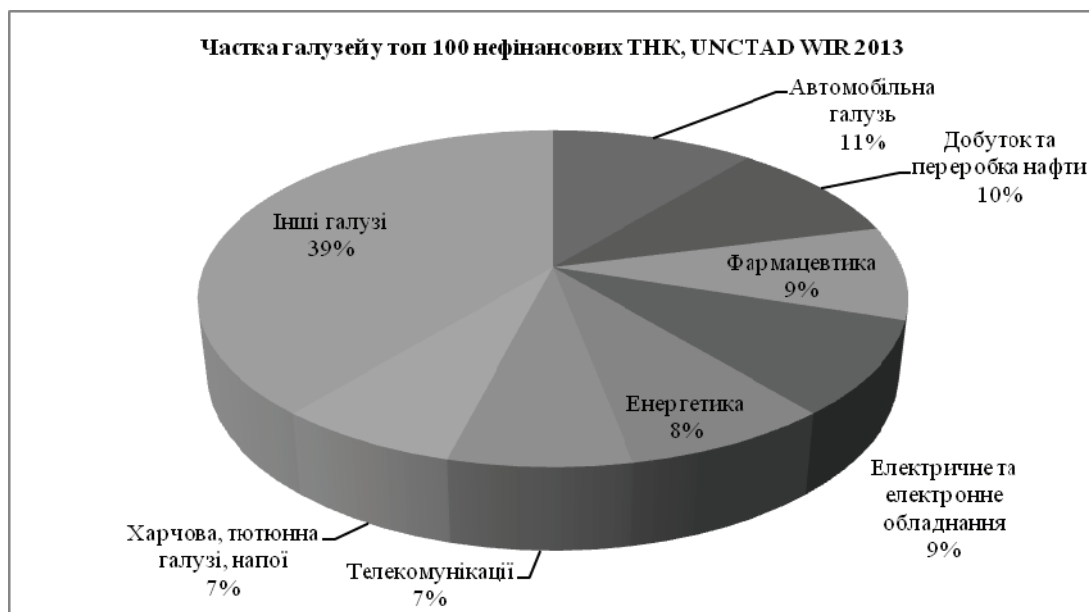

Рис. 15. Частка галузей у топ 100 нефінансових ТНК, UNCTAD WIR 2013 [10]

91 із 100 найкрупніших ТНК мали штаб-квартири у США, країнах ЄС або Японії. Найбільше представлені у «списку 100» ТНК США — 25 корпорацій. Половину позицій у цій групі мають транснаціональні фірми країн ЄС.

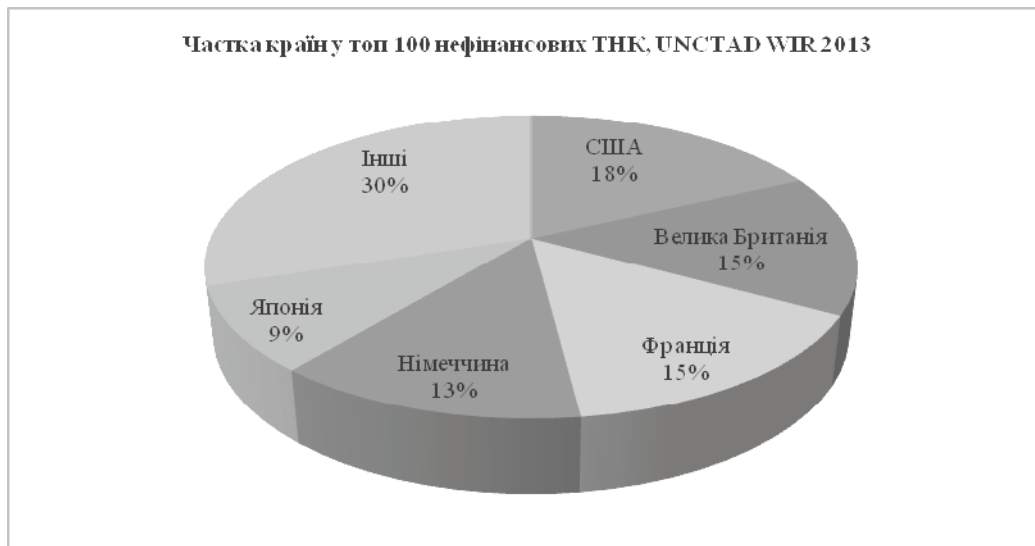

Рис. 16. Частка країн у топ 100 нефінансових ТНК, UNCTAD WIR 2013 [10]

Висновки. На основі зазначеного можна зробити висновки, що ТНК відіграють дуже важливу роль у сучасній світовій економіці. З розвитком світової економіки розвивалися й ТНК. Зараз вони виступають на світовій арені як «окремі держави», капітал яких перевищує річний ВВП деяких країн світу. З часом свого існування ТНК почали базуватися не тільки в розвинених країнах, але і в країнах з ринками, що розвиваються, що в свою чергу диверсифікувало їх виробництво. 90% кількості транснаціональних фірм базується в розвинених країнах з ринковою економікою. Однак за останні роки в процес транснаціоналізації дедалі більше залучаються фірми країн, що розвиваються, а також країн Східної та Центральної Європи. П'ять країн — Німеччина, Японія, США, Велика Британія, Франція є районами базування для половини материнських транснаціональних корпорацій промислово розвинених країн. На ці країни припадає також 2/3 сукупного вивозу прямих іноземних інвестицій. У промислово розвинених країнах розміщено близько 46% усіх філій ТНК, у той час як у країнах, що розвиваються, — 42%. Характерною рисою сучасного етапу транснаціоналізації є величезний масштаб операцій ТНК. Насамперед це виявляється в значному зростанні кількості материнських компаній ТНК та їхніх зарубіжних філій. Протягом останніх двох десятиліть кумулятивний обсяг прямих іноземних інвестицій за темпами зростання більш ніж удвоє випереджав показник світових валових інвестицій в основний капітал. Зазначені дані свідчать про те, що міжнародне виробництво стає дедалі важливішим елементом світової економіки. Інші показники теж підтверджують цю тенденцію.

Отже, на сьогоднішній день можна побачити таких поділ світу між ТНК:

1. У Африці ПШ зосередили свою увагу не лише на природних ресурсах, але й на споживчих ринках, тому перспективи зростання залишаються позитивними. Політична невизначеність в Північній Африці, утримала інвестиції у цьому регіоні.
2. Приплив ПШ досяг нових рекордних рівнів у Східній і Південно-Східній Азії, до того ж Південно-Східна Азія наздоганяє Східну за високими темпами зростання прямих іноземних інвестицій.
3. Приплив ПШ в країни Південної Азії розгорнулися в результаті збільшення припливу в Індію, домінуючим одержувачем ПШ в цьому регіоні.
4. Регіональні та глобальні кризи, як і раніше відчутно впливають на ПШ в Західній Азії, і перспективи подальшого поширення залишаються неясними.
5. Південна Америка була головним драйвером зростання ПШ в країнах Латинської Америки і Карибського моря. Структура інвестицій традиційних інвесторів – Європа і Сполучені Штати – змінюється, проте в той час спостерігається також прогрес у ПШ з країн, що розвиваються та Японії. Перехід до промислової політики в основних країнах можуть привести до збільшення інвестиційних потоків цільових галузей.
6. Приплив ПШ в країни з перехідною економікою поступово відновлюється. Очікується, що вони будуть рости й надалі.

Список використаних джерел

1. Dunning J.H. Location and the multinational enterprise: A neglected factor? / J.H. Dunning // Journal of International Business Studies. – 1998. – No. 29 (1). Pp. 45–66.
2. Caves R.E. Multinational Enterprise and Economic Analysis/ R.E. Caves. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. – 1996. – 324 p.
3. Hymer S.H. The multinational corporation and the international division of labor / S.H. Hymer // In: Cohen R. B. et al. (eds.). The Multinational Corporation: A Radical Approach. Papers by Stephen Herbert Hymer. Cambridge University Press: Cambridge. – 1979. – 534 p.

4. Астапович А.З. Транснациональный капитал США в мировом хозяйстве / А.З. Астапович. – М.: Наука, 1990. – 200 с.
5. Макогон Ю.В. Інвестиційна привабливість України в умовах трансформації світового господарства/ Ю.В. Макогон, К.В. Лисенко// Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 7–26.
6. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій/ О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.
7. Рокоча В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб./ В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький.– К. : Таксон, 2001. – 304 с.
8. Падалиця М. В. Механізм взаємодії транснаціональних корпорацій з національними економіками - електронне джерело [<http://intkonf.org/padalitsya-mv-mehanizm-vzaemodiyi-transnatsionalnih-korporatsiy-z-natsionalnimi-ekonomikami/>].
9. Шевцова Я. О. Масштаби діяльності транснаціональних компаній (ТНК) на світовому ринку – електронне джерело [<http://intkonf.org/shevtsova-ya-o-masshtabi-diyalnosti-transnatsionalnih-kompaniytnk-na-svitovomu-rinku/>].
10. World Investment report 2013: Global value chains: investment and trade for development – електронне джерело [<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>].
11. World Development Indicators, The World Bank – електронне джерело [<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015